

Radomír D. Kokeš a Aleš Merenus

## Rozprava namísto úvodu: Drama, divadlo a film v perspektivě teorie vyprávění

**Dramatické osoby:** editoři tematického bloku Radomír D. Kokeš (RDK) a Aleš Merenus (AM)

**Místo děje:** virtuální kavárna, stůl, dvě židle

**Inscenační poznámka:** nedoporučuje se k inscenování

**RDK:** Kafe máme, můžeme začít.

**AM:** Cigaretu?

**RDK:** Už nekouřím, ale zapal si.

**AM:** Hele, uvědom si, že v případě virtuálního rozhovoru si v jeho referenčním světě můžeš zapálit, aniž by sis zapálil ve světě aktuálním.

**RDK:** Neaktuální cigaretu jsem ještě nekouřil. Tak díky, jednu si dám... Kde jsem skončil? Jo... kdyby nás teď mohl slyšet čtenář našeho tematického bloku, co by tak chtěl vědět nejdřív?

**AM:** Asi by ho zajímalo, k čemu je vůbec dobrý soubor čtyř studií věnovaných vztahu mezi teorií vyprávění na jedné straně a divadelními hrami, divadelními inscenacemi a filmem na straně druhé.

**RDK:** A odpověď podle tebe...?

**AM:** V českém prostředí se tím dosud kromě autorů našeho tematického bloku nikdo systematicky nezabýval. Je to mezera ve výzkumu, kterou chceme zaplnit, nebo ne? Máš oheň?

**RDK:** Jo, ale přinejmenším v české teatrologii je přece otázkou, nakolik jde vůbec o mezeru, již je třeba zaplňovat. Jistě by se našly hlasy, které přínosnost teorie vyprávění pro teatrologii shledávají dosti pochybnou, ba nul...

**AM:** Dobře, to je pravda, ale právě proto můj příspěvek „Jak vypráví drama“ do centra zájmu klade tento problém. Teda, jestli je tu mezera vůbec možné jako mezera vnímat. A asi tě nepřekvapí, že podle mě to možné je. Zaprvé se najde v zahraničí dost badatelů, kteří už užitečnost teorie vyprávění pro výzkum dramatu a divadla prokázali, například Manfred Pfister...

**RDk:** Odklepávám neaktuální popel a napjatě poslouchám. Pokračuj.

**AM:** Dobře, tak zadruhé se podívej do Barthesovy studie „Úvod do strukturální analýzy vyprávění“, kde drama zařazuje mezi objekty zájmu své koncepce vyprávění. A nejen to, drama a otázky teorie vyprávění jsou propojené vlastně už od Aristotela. Jistě, stejně jako u některých teatrologů vyvolává i u některých literárních vědců nelibost pouhá představa aplikace nástrojů teorie vyprávění mimo oblast epické literatury. Dokazují však...

**RDk:** Promiň, ale nechceš tady tu studii celou odvyprávět, že ne?

**AM:** Máš pravdu, prostě v tom textu říkám, že ona mezera tu je a musíme ji zaplnit.

**RDk:** My ji však zaplnit nemůžeme, leda tak ukázat možné cesty dalšího výzkumu.

**AM:** Jistě, jak říkáš, nelze to brát doslova. A neklepej mi ten svůj neaktuální popel na mé aktuální kalhoty...

**RDk:** Pardon. Dobře, máme tu mezera v poznání, v rámci níž se naše příspěvky pohybují a z různých pozic se k ní vyjadřují: drama, divadlo, film. Jako filmový badatel se ale musím ohradit vůči naznačenému chápání literatury jako privilegované oblasti teorie vyprávění.

**AM:** Proč? Není to tak? Naratologie se jako vědecká disciplína vyvinula právě v literární vědě.

**RDk:** To je svého druhu historické zkreslení. Literární věda v šedesátých letech minulého století platila za ustavený vědecký obor a naratologie se tak vymezovala vůči širokému poli možností jako jedna samostatná větev zkoumání.

**AM:** A kde vidíš problém?

**RDk:** Ve filmové vědě je to komplikovanější, protože se jako univerzitní obor teprve ustavovala a jednotlivá pole jejího zájmu se prolínala. Například v pracích Christiana Metzse se ale jasně rozvíjely otázky spojené s vyprávěním ve filmu paralelně s bádáním francouzských literárněvědných strukturalistů, aniž by z něj vycházely. Nebylo třeba naratologii chápat jako samostatnou větev filmovědného bádání – šlo ale o stejně systematický na problémy vyprávění zaměřený výzkum jako v literární vědě.

**AM:** Stále mi uniká pointa.

**RDk:** Pointou je, že nejde o rozšiřování teorie vyprávění mimo oblast literatury. Vidím tu stejně plnohodnotnou teorii vyprávění jako u literatury. Nehledě na to, že strukturalistická literárněvědná naratologie se pro změnu inspirovala třeba zase filmové teoretickými statemi ruských formalistů. Jsou to spojité nádoby, kdy teorie vyprávění není nutně propojena se všeobecnými dějinami oborů jako univerzitních disciplín.

- AM:** Naratologie samozřejmě nevznikla na zelené louce: inspirovala se anglosaskou literární vědou, německou teorií vyprávění, ruským formalismem i pražským strukturalismem. Její dominantní zájem ale ležel v oblasti literární fikce. Teprve v devadesátých letech v období takzvané postklasické naratologie se vědomě začala zabývat mimo jiné i možnostmi vyprávění v jiných médiích i literárních druzích.
- RDk:** Takové tvrzení je však reduktivní, protože vychází právě z privilegovaných pozic literárněvědné naratologie. Ovšem filmová teorie vyprávění se rozvíjela paralelně a třeba vůči strukturalismu alternativní kognitivisticko-neoformalistický přístup Davida Bordwella koření už v sedmdesátých letech.
- AM:** Přemyslím, jestli tato debata vůbec nějak souvisí s naším tematickým blokem.
- RDk:** Ano, dokonce hodně. Naznačuje totiž důležitý protiargument vůči možnému obvinění, že ta naše „epistemická mezera“ je poněkud vágně vymezená. Ba co víc, že mezi jednotlivými studii jsou jen volné tematické spojnice, nehledě na značnou různorodost badatelských hledisek, vymezených problémů, způsobů uplatňování naratologických nástrojů a dikce jednotlivých autorů.
- AM:** A v čem spočívá ten protiargument?
- RDk:** V interdisciplinaritě, mnohohlasí a implicitně přítomné diskuzi nad tím, co vlastně teorie vyprávění je a čím může napomoci lepšímu porozumění nejen divadlu a kinematografii.
- AM:** Naznačujes, že není jedna naratologie, jak říká i David Herman? Je fakt, že jako disciplína bývá naratologie stále osočována z pojmové rigidity, nepružnosti vlastních epistemických nástrojů a ze směřování ke statickým strukturálně založeným systémům, což je dáno tím, že řada vědců naratologii pořád ztotožňuje s francouzským strukturalismem a nebere v potaz její další vývoj.
- RDk:** Naznačuji i nenaznačuji. Jak jsem řekl výše, s Hermanovým literárněvědně-centrickým pojetím dějin naratologie nemohu souhlasit. Ale o co mi jde: pokud budeme naratologii chápat spíše jako obecnější badatelskou platformu určovanou především sdíleným zájmem o otázky narativity nebo fikčnosti, pak jsou obavy, které jsi vyjádřil, liché. Problémy spojené s vyprávěním mohou podle mě tvořit průsečík zájmu badatelů z mnoha různých disciplín: z vědecké disciplíny se stává vědecká perspektiva umožňující komunikaci napříč řadou oblastí. Náš tematický blok tak nereprezentuje naratologii jako jednotnou disciplínu a ani o to neusiluje, protože ji chce představit právě jako perspektivu. Z možného nedostatku se v důsledku stává devíza.
- AM:** Vlastně jsi popsal východiska Brněnského naratologického kroužku, jehož prvním společným projektem tento tematický speciál je. Ale abychom brali ohled i na hypotetického čtenáře tohoto textu, jistě by ho zajímalo, jak se popsané mnohohlasí a multidisciplinarita v uspořádání našeho bloku projevují.
- RDk:** Tvá poznámka přichází jako na zavalanou – budou nás podezřívát, že jsme si to snad připravili předem. Máš naprostou pravdu, že naše nezávislé vědecké sdružení Brněnský

naratologický kroužek, tedy BRNK, chce v souladu s výše řečeným nabídnout právě onu perspektivu.

**AM:** Z čehož vyplývá, že bylo zcela v našem zájmu toto směřování promítnout i do struktury bloku BRNKařských příspěvků, k nimž se čtenář na dalších stranách dostane.

**RDK:** Ale jak to co nejlépe formulovat?

**AM:** Navrhuji toto, ale kdybys nesouhlasil, oprav mě: Samotná čtveřice studií je současně prvním společným projektem čtyř badatelů, z nichž Radomír D. Kokeš a Aleš Merenus – tedy my dva – BRNK zakládali a využívají této příležitosti především k představení svého dalšího vědeckého směřování k historické poeice.

**RDK:** To bych vyhodil.

**AM:** Tak dobře, prostě nás dvou, to ještě přeformulujeme. A dál... Tomáš Kačer a Jan Šotkovský do BRNKu nedávno vstoupili právě s příspěvky, které podobně jako jejich zdejší texty vycházejí z témat a závěrů jejich disertačních prací.

**RDK:** Důležité je říct, že sdílení naratologické perspektivy se ve všech čtyřech studiích úzce doplňuje s domovskými disciplínami či dalšími profesemi jejich autorů.

**AM:** V mém případě jde o pomezí literární vědy a teatrologie...

**RDK:** ...u Tomáše Kačera o pomezí anglistiky, teatrologie a překladatelství...

**AM:** Jan Šotkovský vychází z teatrologie, důsledné znalosti dějin divadla a dlouholeté bohaté praxe divadelního dramaturga.

**RDK:** A já prostě vycházím z teorie a dějin filmu. Zajímavé přitom podle mě je, že různorodost pohledů se nakonec stejně podřizuje logickému řazení. Východisko tvoří primárně teoretický synchronní výzkum využívající materiál k ověřování vlastní argumentace. Mluvím pochopitelně o tvój studii – tu jsme ostatně zmiňovali už výše.

**AM:** Od čistě teoretického výzkumu se pak přesouváme k, řekněme, praktičtějším diachronním vztahům mezi teoretickými nástroji a materiálem. U Tomáše Kačera jde o proměny funkce posla v závislosti na proměnách dramatiky, Jan Šotkovský pak řeší problematiku různých typů napětí (především dějového napětí)...

**RDK:** Nemůžeš používat závorky, je to dialog.

**AM:** Aha, pardon. Prostě zkoumá zejména dějové napětí s ohledem na to, jak s ním pracují různé dramaturgicko-režijní vyprávěcí strategie při tvorbě divadelní inscenace.

**RDK:** A zatímco ty jsi začal teorii využívající materiál k ověřování své argumentace, já blok ukončuji naopak primárně historickým výzkumem, který využívá teorii vyprávění jen jako jeden ze svých výzkumných nástrojů. Umožňuje mi popsat a vysvětlit stylistická i narativní specifika kinematografie v českých zemích v letech 1911–1915, která...

**AM:** Neprodlužuj to, můžou si to přece přečíst sami. Směřujme k závěru, už jsme podle mě řekli vše potřebné.

**RDK:** Dej mi ještě jednu neaktuální cigaretu... díky. Zbývá ještě něco? Vymezili jsme mezeru, pohádali jsme se o...

**AM:** Spíše neshodli, to je koneckonců důvod, proč dáváme dohromady dialog a nesnažíme se napsat společný text.

- RDk:** Dobře, neshodli – do jisté chvíle, protože nakonec jsme představili BRNK coby vědecké sdružení, které nabízí multidisciplinární výzkumnou perspektivu, což se příkladně projevuje i v tomto našem bloku čtyř studií.
- AM:** Nesmíme zapomenout, že naše studie ještě doprovázejí dva zřehledňující texty.
- RDk:** Ano, příspěvek Ondřeje Sládka o dějinách naratologie...
- AM:** ...a překlad popularizačního příspěvku Roye Sommera o vyprávění v dramatu. Na malé ploše jsou v něm koncentrovány všechny podstatné přístupy k probíranému tématu. Kafe máme dopité, ale mohl by sis konečně zapálit tu druhou neaktuální cigaretu, se kterou tu pořád šermuješ.
- RDk:** Aha, vidíš, ale už ji zřejmě nestihnu dokouřit, protože svět zakládáný tímto dialogickým úvodem právě končí...
- AM:** ...zatímco uváděný tematický blok začíná.